

Resán Dalma¹: A bírói pervezetés és szubjektivitás – befolyásolás a tárgyalóteremben

Debreceni Jogi Műhely, 2011. évi (VIII. évfolyam) 4. szám (2011. október) 59-65.

A bűn egyidős az emberiséggel, megjelent az első emberpárral. A bűn az emberiség velejárója, mely maga után vonja a büntetést. A társadalomnak joga van a büntetéshez, a legszigorúbb büntetés joga illeti meg. Nem engedheti meg, hogy a társadalom egyes tagjai bűnükért ne bűnhődjenek. A társadalom e jogát a bíróságokon, a bíráción keresztül érvényesíti.

A büntetéshez való jog elengedhetetlen feltétele a független és tiszteletre méltó bírói kar.

Egy ítélet vagy bírói döntés elfogadása a bírácók feddhetetlenségébe és függetlenségébe vetett általános bizalomból függ, éppen ezért nem engedhető meg a hivatásához biztosított függetlenségnek, szabadságnak a korlátozása. A bírácók feddhetetlensége és függetlensége pedig azon múlik, hogy félelem és részrehajlás nélkül tudnak-e cselekedni.²

Független bíró nincs. Az ósök, a környezet, a világnézet korlátlanul uralkodik tudatalattiján. De tudatos érzéseinek, vágyain, előítéleteinek ő maga uralkodhat. Emiatt az, hogy független bíró nincs, nem jelenti azt, hogy ne lehetne jó bíró is.

Az nem lehet, hogy mindentről tudjunk, ami befolyásol bennünket, de az lehet, hogy tudjuk, hogy nem tudunk minden befolyásoló körülményről.

Az nem lehet, hogy a tények és szabályok mérlegelésénél mindennel számoljunk, de az lehet, hogy számoljunk azzal is, hogy nem számoltunk mindennel.³

A bírácónak méltónak kell lennie a hivatására. Kellő ereje kell, hogy legyen ahhoz, hogy valakit vagy valamit megfékezzen, féken tartson, vele megbirkózzon, vagy valakit rávegyen valamire. Mindebből következik, hogy a bíró valakit, valamit, valamely módon hatalmában tart, birtokol.⁴ Ez az állítás csak a büntetőeljárás szemszögéből nézve igaz, mert a tárgyalás menetét a bíró vezeti. Itt joga és kötelezettsége, hogy a feleket kordában tartsa, irányítsa, ha kell, fegyelmesse.

A bírácónak a tárgyalást, „a színpadi játék” szereplőit az eljárásjogi törvényeknek megfelelően, helyes mederben kell tartania. Az eljárásjogi szabályok tartalmazzák a forgatókönyvet, de van egy ún. többlet, amely az erkölcs oldaláról közelíthető meg. Ez az íratlan szabályozás a mindennapi helyzetekben, minden pillanatban megnyilvánul és betartása, betartatása feltétele az ítékezésnek, a bírói munka egészének.

A döntéshozatalig hosszú az út, és ha még sokszor vitatható is a „jó döntés”, amikor „felgördül a képzeletbeli függöny” és a bíró a tárgyalást megkezdi, a jogszabályok ismeretén túl a bírói méltóság, bírói tekintély szent és sérthetetlen elvei alapján kell eljárnia.

A bíró nemcsak attól a perctől kezdve bíró, amikor belép az igazságszolgáltatás házának kapuján, hanem azon kívül is. Nem szeparáltan, lombikban él. Ugyanolyan élethelyzetek adódnak számára is, mint más ember számára. Attól hogy bíró, semmilyen egyéb különleges hatalom nem illeti meg.⁵

Az egyes bírók jelleme, hajlamai, elfogultságai és szokásai gyakran meghatározzák, hogy mit fognak törvényesnek tartani. A bíró, mint a többi halandó, ha gondolkodik, abba mindig bekapcsolódik a teljes személyisége, és ez szint visz annak minden részébe. Ahhoz, hogy megismerjük a bírácók megérzéseikhez vezető okokat, amely létrehozza magát a jogot is, tanulmányozni kell, a bírácók személyiségét. Az igazságosság személyenként nagyon eltérő lehet, függ a bírácók lelki alkatától, személyiségétől, neveltetésétől, környezetétől, egyéb hatásoktól.⁶

Az állampolgárok elképzeléseik szerint a bíróságok szigorú, tekintélyt parancsoló, patinás épületek, magukon viselik ennek jegyeit, a külső megjelenésükkel meghatározzák egy bizonyos viselkedési kultúrát.

Szembekerülve a joggal és igazsággal, a törvényekkel és azok alkalmazóival, kimondatlanul is elvárásokat támasztanak az állampolgárokkal szemben. Olyan régi, méltóságteljes épületek, ahol a folyosókat szőnyegek borítják, ahol az egyszerűség mellett tisztaság uralkodik, ahova az embereknek nem jut eszükbe ápolatlanul, koszos munkásruhában, rövidnadrágban belépni.

A tárgyalóterem berendezése, külső képe is rányomja bélyegét a tárgyalás tekintélyére. Málló falakra kihelyezett címer alatt, ütött kopott székeken, vádlottak padján helyet foglalókkal szemben igencsak nehéz helyzetben van a bíró, amikor a tárgyalóterem rendjének, tekintélyének megóvása érdekében kell intézkednie avagy, ítéletet hirdetni.

Ha nincs elegendő anyagi keret a rend fenntartására a bíróságon, úgy ez mindenképpen zavaró tényező tehet. Ez persze nem az ítélelhozatal befolyásolása, de ítéletet alkotni csak nyugodt körülmények között lehetséges. A jó bíróságok megteremtéséhez szükséges anyagi bázis azonban hiányzik. A jó bíróság - értve ez alatt a megfelelő műszaki színvonalat - alapja a jó bírászkodásnak.

A büntetőeljárástól azt várjuk, hogy az igazság megállapításával végződjék.⁷

A tárgyalás vezetését sokan „művészetnek” tekintik, annyiféle szempontot és követelményt kell egyesítenie magában annak, aki a pervezetést végzi. Míg a túl kemény, szigorú pervezetés veszélyezteti azt, hogy az ügyvel kapcsolatos összes releváns tény, körülmény tisztázódjék, addig az erélytelen, kapkodó pervezetés a tárgyalás elhúzódását, szinte parttalaná válását, a felesleges részletekkel és kitérőkkel megnehezített ítélkezést vonhatja maga után.⁸

A bíró tárgyalásvezetésének fontos eleme, legkifejezőbb „eszköze” a kérdés joga és lehetősége.

A bírósági iratanyag ismeretében a bíró előre meg tudja tervezni kérdéseit, azonban gyakran kell a tervezett kérdéseiben változtatni, módosítani, újabb kérdéseket feltenni.⁹

Ahány ügy, az eljárásban ahány fél és egyéb résztvevő, mind más és más. Az egyes ügyek nem csak a ténybeli megalapozás vagy a jogi megítélés szempontjából különböznek, hanem az eljárásban, a tárgyaláson résztvevők összetétele, létszáma, természete szerint is.

Arról meg nem is szólva, hogy a felek magatartását, cselekvéseit és nyilatkozatait miként motiválják az ügyek mögötti érdekek, amelyeket a bírónak ugyancsak ki kell fürkésznie és figyelembe kell vennie.

Azt is fel kell ismernie, hogy az előtte álló milyen mentális képesség birtokában van. A bíróság előtt álló ügyfelek csak kis számban tartoznak a magasan kvalifikáltak körébe. Túlnyomó részük alul iskolázott, akik csak a minden napi egyszerű életvitelhez szükséges szavak jelentésével vannak tisztában.

A bírónak azonban mindkét véglettel és a közöttük helyet foglalókkal is meg kell találni a hangot, szóra kell bírni őket és meg kell értetni velük fontosságukat, a szavak jelentőségét. S tennie kell mindezt úgy, hogy a válasz az érintett fél konkrét ismereteit objektíven tükrözze és tartalmazza. De ha a bíró ragaszkodik a száraz jogi szakszavakhoz, könnyen tévútra viszi a kihallgatottat, esetleg csak szűkszavú válaszokat kap, mert a kérdések lényege nem jut el a kérdeztetthez.

Siker csak akkor érhető el, ha a bíró megpróbálja a pillanat tört része alatt felismerni azt, hogy kihez, milyen hangnemben, stílusban, mondatszerkesztéssel kell fordulni, de kerülve a leereszkedő hangnemet, mely miatt a kérdezett emberi méltóságában érezné magát sértve, avagy a gúny céltáblájának vélné magát.

A fentiek felismerése után - vagy mellett - kell a bírónak magára, a történeti tényállásra koncentrálnia, és kideríteni azt, hogy „mi történt”.

Az eljárásban résztvevők meghallgatása a személyes adatok felvétele után a vallomás tételhez kapcsolódó figyelmeztetésekkel kezdődik. A tanú figyelmeztetésével kapcsolatos érdekesség, hogy gyakran látni filmekben, amint a vallomásteveket a Bibliára esketve figyelmeztetik az

igazmondásra, vallomás megtétele közben pedig, gyakran elhangzik: „Ne feledje, eskü alatt vall!”

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy melyiknek van nagyobb visszatartó ereje attól, hogy ne a legjobb tudomása szerinti valós nyilatkozatot tegye a kihallgatandó személy.

A magyar jogi szabályozás egyértelműen a szocialista rendszerre vezethető vissza, mely nem ismerte el a vallás meghatározó szerepét. Napjainkra ez a felfogás azonban már túlhaladott, de még 20 évvel a rendszerváltás után sem enged teret a jogalkotás - még a lehetőség szintjén sem - a Bibliára történő esketésnek. Pedig ez az intézmény nem idegen a magyar jogtól, mert ennek lehetősége már az 1896. évi bűnvádi perrendtartásról szóló törvényben is jelen volt.¹⁰

Hosszú tárgyalási tapasztalat szükséges ahhoz is, hogy a bíró, a vallomások elhangzásakor koncentrálna az előtte állónak ne csak a szavaira, hanem az előadásmódjára is, benyomásokat szerezzen arról, hogy vajon őszintén valló, a valóságot elferdíteni akaró, avagy jóindulatúan tévedő személy áll-e előtte.

Mire a bíróságra kerülnek az ügyek, a cselekmény elkövetése és az érintettek meghallgatása között több hónap, esetleg év is eltelhet. Ehhez képest az első vallomás megtételére a nyomozás során, a cselekményhez lényegesen közelebb eső időpontban került sor. Ekkor mind a vádlottak, mind a tanúk jobban emlékezhetnek az eseményekre, az általuk látottakra, tapasztaltakra.

Általában ekkor még mentesek attól, hogy a kérdések hatására utóbb kezdjenek el gondolkodni azon, hogy valójában mit is láttak, mit is tudnak.

Ezért tűnik hitelt érdemlőnek a nyomozás során tett vallomás, mely friss emlékeket, tapasztalatokat tartalmaz, így annak meggyőző erejét még nem tompítja az emlékezet.

Ugyanakkor e vallomásokkal kapcsolatban, elengedhetetlenül merül fel annak kérdése, hogy ha a bírósági eljárás során vizsgálni lehet a bírói befolyásolást, akkor milyen mértékben nyomja rá bélyegét a nyomozási eljárásban kihallgatást végző személyisége a vallomásra.

A nyomozási eljárásban a tanú által előadottak kerülnek a jegyzőkönyvbe, de a kérdésfeltevessel, a vallomás irányítottságával, annak a tanúra gyakorolt befolyásolásával nem lehet vitatkozni. Az ily módon rögzített vallomások meggyőző ereje a fentiek tükrében a kívülálló számára is azonnal megkérdőjelezhető. Ebben az esetben, ha egy ilyen vallomásra a tanú nem pontosan emlékszik a bíróság előtt, az, hogy hogyan reagál a bíró, személyiségének következménye, amivel nagymértékben „befolyásolhatja” a tanút további vallomásának megtétele során.

A hitelesség nagyobb problémát jelentő, gyakrabban előforduló értelmezése annak megítélése, hogy a vádlottak és tanúk által előadottak, mennyiben felelnek meg a mindennapok gyakorlati tapasztalatainak, törvényszerűségeinek.

Amíg a bíró a vallomásokat hallgatja, közben értékeli is azokat, kritikusan vizsgálja okszerűségüket, logikusságukat és teszi fel magában, majd pedig kimondottan is kérdéseit. Miért tett így, miért cselekedett így?

Nyilvánvaló, hogy az életszerűséggel kapcsolatos elképzelés a környezet, az iskolai végzettség, a szociális helyzet által meghatározottan mindenkiben másképp él, és ezt a bíró saját „életszerű”, avagy „életszerűtlen” tapasztalatai címszóval rávetíteni a vallomástevőre már a kérdések feltevése során kerülendő. Ezen egyszerű kifejezés használatával pedig, a vallomásban foglaltakat azért nem elfogadni, mert az a bíró tapasztalatai szerint nem „életszerű”, teljes mértékben elfogadhatatlan.

A kérdésfeltevésekhez kapcsolódva fontos annak vizsgálata, hogy a bíró tehet-e megjegyzést a kihallgatások során az elhangzottakkal kapcsolatban, éreztetheti-e a kihallgatottal, hogy nem fogadja el a hallottakat, azzal szemben kritikával viseltetik.

Mondhatja-e a bíró, az 1 óra alatt 3 l bor elfogyasztása után magát még mindig vezetésre képesnek valló vádlottnak, hogy ugye nem gondolja, hogy ezt bárki elhiszi magának?!

A tárgyalási stílushoz és kérdésfeltevési módszerhez kapcsolódó befolyásoló kérdések tilalma is szoros összefüggésben van az ártatlanság védelmével.

Ebben is tükröződik a vádlottal szembeni magatartása a pervezetésnek, mert a kérdésfeltevésekben tükröződik a bírónak a vádlottal szembeni elképzelése.

A Büntetőeljárás törvény egyik legfontosabb alapelve az ártatlanság védelme.

Az ártatlanság védelme nem csupán egy elvi megkötés, hanem percről percre érvényesülő pervezetési gyakorlat kell, hogy legyen, melynek szavakban és gesztusokban kifejezésre kell jutnia.¹¹

Felmerülhet a kérdés ennek kapcsán: hogyan tudja ezt az elvet betartani az a bíró, aki előtt egy több ezer oldalas iratanyag igyekszik bizonyítani a vádlott bűnösségét. Avagy a média és általa a közvélemény - jó esetben egy része - is nyomást gyakorol a bíróra, mert már hónapokkal az ítélet előtt tudja ki volt az elkövető és kikiáltotta őt bűnösnek. Hogyan tudja ezt, illetve ennek látszatát megőrizni az a bíró, akinek saját maga kell meggyőződnie a vádlott bűnösségéről és ártatlanságáról is azért, mert a törvény még a jelenlegi szabályozásában is az ő feladataként határozza meg a vádlottak és a tanúk elsődleges kikérdezését? Az egyik kérdésével a vádlott bűnösségét kell firtatnia, a másikkal pedig az ártatlanságát kellene kiderítenie.

A bíró feladata ugyanis, hogy a bizonyítási eljárás során beszerzett bizonyítékok hatására, az értékelő tevékenység során, eljusson arra a szintre, annak bizonyossággal történő kimondásához, hogy az előtte álló vádlott minden kétséget kizáróan bizonyítottan, elkövette a vádban terhére rótt bűncselekményt. Ez az objektíven megfogalmazott, elvárt döntésképeség. Azonban az, hogy ki, mikor jut el ide, az már egyénfüggő.

A bíró feje felett a címer, kezében a hatalom. Ez a hatalom igen jelentős. Bűnösséget állapít meg, és büntetést szab ki, ennek során embereket foszt meg a szabadságuktól, eltiltja őket a foglalkozásuk gyakorlásától – meghatározza életük további alakulását. Éppen ezért ezzel a hatalommal csak élnie szabad, és nem visszaélni.¹²

Mint ahogy a mindennapi életben, de egy szűkebb közösségben, családban is mindenki más és más személyiség, úgy a bírák is igen különbözőek. A döntésképeséghez szükséges szubjektív feltételek mindenkinél eltérőek. Mindenkinél más az a limit, amikor úgy érzi, a bizonyítékok száma és azok meggyőző ereje, nyomatéka már elegendő ahhoz, hogy ítéleti döntést hozzon.

A jó bíróban megkívántatik, hogy legyen független, részre hajthatatlan s ítélni képes.¹³

Ahogy nincs két egyforma ember, így minden bíró is, más és más. Az egymástól adottságokban, képességekben, hajlamokban rátermettségben, érdeklődésben, vérmérsékletben eltérő bíróktól azt várja el a közvélemény, hogy a rájuk bízott ügyeket egyformán ítéljék meg, és hasonló döntéseket hozzanak, mert az sem tűri el a közvélemény, hogy az azonos ügyekben hozott első-, másod- és felülvizsgálati (harmadfokú) ítéletek egymástól homlokegyenest eltérjenek.

A bírói lélektan vizsgálatánál elsődleges követelmény a törvények tisztelete, az azoknak való alárendelődés képessége. A bírónak az adottságait, képességeit, hajlamait, rátermettségét, érdeklődését, vérmérsékletét a törvényesség biztosításának szolgálatában kell használnia.

A bírói hivatás gyakorlása összetett és bonyolult szellemi tevékenység. A jogalkalmazó bírónak magas fokú kreativitásra van szüksége ahhoz, hogy naprakészen átfogja a „kezén lévő” 150-300 ügyet, amelyek nem csak a témájuk, a megválaszolandó perbeli kérdés, a perbeli személyek stb. szempontjából térnek el egymástól, hanem egy-egy adott időpontban vizsgálva más és más előkészítettségben (készültségi fokban) várják a bírói cselekvéseket, intézkedéseket.

Amikor a bíró az emelvényre ül és dönt, akkor a pártatlanság talaján állva az igazságot kell szolgálnia.¹⁴ A bíró, amikor arra a következtetésre jut, hogy az ügy döntéshozatalra érett, a fejében már birtokában van a „titoknak” azaz a döntésének, az ítéletnek.¹⁵

Fejében már kialakult a már-tudat, lelkében a még ki nem mondott ítélet öröme.¹⁶ Ezt az írásba foglalás és a döntés kihirdetése követi. A döntés meghozásának sokrétű és összetett eseményeihez képest az írásba foglalás és a kihirdetés már szinte másodlagossá válik. A valóságban azonban, mindezeknek garanciális jellegű jogi jelentőségén kívül jelentős lélektani hatása is van. A döntésben benne van a bíró egyénisége, munkája, tevékenységének, hivatásának lényege.

A fokozott felelősség a bíróban állandó feszültséget okoz, amelyhez hozzájárul, hogy emberi sorsokat lát maga előtt, és szembesül ítéleteinek szakmai és társadalmi visszhangjával. A bírónak az ilyen és ehhez hasonló dilemmákkal tudatosan meg kell küzdenie. A fokozott felelősség fokozott követelményeket támaszt a bíróval szemben, amely fokozott lélektani terhekkel jár. A bíró 24 órás munkaidőben dolgozik, fejében, gondolataiban éjjel-nappal a kezén lévő ügyekkel foglalkozik, agyában az eldöntendő kérdések megoldásával foglalkozik.¹⁷

A fentebb írtak elemzéséhez nem elegendő néhány hónap, év. Ezek olyan érdekes problémák, amelyek mindenkit, mindenkor foglalkoztatnak, és amelyekről ha több száz oldalt írunk is, lehet újat mondani, de állandót és véglegeset nem.

Nem lehet, mert minden ember, minden eset, minden bíró más, és más. De lehet segítséget adni a bírónak azzal, hogy a fentebb vázolt és az ítélkezés során nap, mint nap elé kerülő problémákra a figyelmét felhívjuk, megoldási módokat vázolunk a probléma kezeléséhez.

Azoknak, akik a bírói pályára vállalkoznak, képesnek kell lenniük a bírói szereppel járó összes elvárásnak és jogszabályi követelményeknek megfelelni. Képesnek kell lenni, egy olyan sajátos szellemi tevékenység végzésére, amiben szünet nélkül mások életének történései állnak a középpontban. Képesnek kell lenni arra, hogy döntésük során az ütköző érdekek fölé helyezkedjenek. Képesnek arra, hogy elviseljék a kedvezőtlen értékítéletet, az érvek és ellenérvek keresztüzében tárgyilagosak maradjanak, és mindemellett képesek az emberek iránti empátiájukat megőrizni. Elengedhetetlen az előítélet-mentesség. A bírónak pártatlannak, elfogulatlannak kell lennie, és annak is kell látszania!

A prejudikálás az egyik legnagyobb bírói hiba. Nem lehet prekoncepciója, az érdemi döntése meghozataláig nyitottnak kell lennie valamennyi - az eljárás során felmerülő - információra.

Fejlett kommunikációs készséggel kell rendelkeznie, hangneme nem lehet durva, sértő, minden helyzetben vigyáznia kell stílusára. Nem nélkülözheti a határozottságot, de legfontosabb tulajdonsága a döntésképeség. Az a bíró, aki nem meri, nem tudja vállalni a döntést, éppen a bírói hivatás lényegére alkalmatlan.¹⁸

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy ami átlagos, az nem mindig jó. Ami átlagos, az nem elég érdekes és dicséretes. A bírák szempontjából, úgy gondolom, hogy ami átlagos, az a legközelebb áll az elvárhatósághoz. A társadalom bíróval szemben támasztott elvárásai azok, amiket átlag elvárásoknak nevezek. Ha megkérdezzük, a szomszéd nénit, a visszaesőt, a munkahelyi vezetőt arról, hogy kit tekint kiváló bírónak, az elvárásai személyisége, joghoz fűződő kapcsolatai, múltja, jelene alapján determináltak, azaz szubjektívek, és már csak részben felelnek meg az átlagnak. A dolgozatomban részletesen kifejtett bíróval szemben támasztott követelmények azok, amelyek átlagosnak tekinthetők. Ez az átlagos követelmény azonban a társadalom más, átlag polgárával szemben olyan, aminek ha megfelel, akkor őt már kimagasló emberi tulajdonságokkal jellemezzük. Esetünkben az átlag egy olyan magas követelményszint, amit úgy tudok szemléletesen megértetni, mintha egy magasugrónál a minimum teljesítendő követelményhez a lécet 222 cm-re helyezzük akkor, amikor a magyar csúcs 228 cm. Nem tesszük helyesen, amikor az „átlagot” teljesítő bíró mellett szó nélkül megyünk el, hiszen ő munkája során végig kimagaslóan teljesít ez által. Az én szempontomból azonban ez a bíró nem „érdekes”, mert CSAK teszi a dolgát.

A problémát az ettől eltérő jelenti, és ezeket a másságokat kell elvetni. Ezekkel a másságokkal foglalkoztam dolgozatomban. A viszonyulásomat a szélsőségekhez kifejezésre juttattam véleményemben. Hangsúlyozom, hogy az átlagtól eltérőekről írtam, nem pedig a bírák átlagáról.

Általános érvényű megfogalmazás adható iránymutatásként ahhoz, hogy mi legyen a fő szabály a tárgyaló teremben: a konkrét, a mindenkor számon kérhető törvényi rendelkezések betartása. Ezek alapján a tiszta bírói lelkiismeret megőrzése.

Akinek megadatott a sorstól, hogy emberek életét meghatározhatja, döntéseivel befolyásolhatja – jó vagy akár rossz útra is térítheti – annak nincsenek „kis és nagy ügyek”, nincs média, „csak” emberek vannak.

Emberek, akik tettek jót vagy rosszat és kívülállók, akik a bírótól várnak döntést, ítéletet. Olyan ítéletet, amely nem csak a törvények pusztá szövegén alapul, hanem megfelel az erkölcs, a józan-ész elvárásainak is. Olyan ítéletet, amely mindenki számára érthető, elfogadható. Olyan ítéleteket, melyek magukban hordozzák és sugározzák, hogy aki azt hozta, az a nő vagy férfi, az igazságot szolgálja.

The lead of the proceedings and the subjectivity of the judges – influence in the courtroom - Summary

The image of the judicial proceeding and the impressions of the participants are defined by various facts. These are important things, because the prestigious environment and the skill-based human approach are key factors in the acceptance of the judgments. The article analyzes the possibilities of the judicial influence through examples: like the condition of the buildings, the appearance and behavior of the employees and the staff. The statements made by the accused during the investigations are also very important within these topics, because they can justify the charge and predict the process of the proceedings. The personality of judge has great importance in the lead of the proceedings – for example tone, questioning style, situation awareness and logic. These things above are definitely specify the way of the proceedings.

¹ Joghallgató, DE Állam- és Jogtudományi Kar

² Dósa I. (2004): A bírói viselkedéskultúra- (A bírói etika alapjához) A bírói etika alapjai. Bírák Lapja, 2004/3. sz. 89-94. o.

³ Szabó J. (1999): A jogbölcselet vonzásában- válogatott tanulmányok. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999.

⁴ Dósa I. (2004): im. 89-94. o.

⁵ Dósa I. (2004): im. 89-94. o.

⁶ Jerome F. (2006): Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt (Válogatott írások). Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006. 60-61. o.

⁷ Bócz E. (2006): Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Sikerek, Zátonyok és Vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest. 2006. 79.o.

⁸ Tremmel F. (2001): Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 417. o.

⁹ Elek B. (2008): A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008.

¹⁰ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról. 210. §

¹¹ Kabódi Cs. (1984): Igazságszolgáltatás-szolgáltatás? Jogtudományi Közlöny, 1984/3. sz. 146-151. o.

¹² Mészár R. (2002): A bírói hivatással szembeni elvárások – különös tekintettel az etikai megfontolásokra. Bírák Lapja 2002/1. szám

¹³ Dósa I. (2004): im.88.o.

¹⁴ Dósa I. (2004): im.88.o.

¹⁵ Csiba T. (2006): A bírói hivatás néhány lélektani vonatkozása. Bírák Lapja, 2006/1. sz. 87-96. o.

¹⁶ Elek B. (2008): A vadászszenvedély bűncselekményei. Vadászbalesetek, vadorzás, vadvédelem. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

¹⁷ Csiba T. (2006): im. 87-96. o.

¹⁸ Mészár R. (2002): A bírói hivatással szembeni elvárások – különös tekintettel az etikai megfontolásokra. Bírák Lapja 2002/1. szám